

TONA EN LA LITERATURA

Amadeu Lleopart i Costa

Pedagog i escriptor

Fins ara no es podia considerar que Tona fos un lloc literari gaire destacat. Però el fet que el nostre poble hagi servit per emmarcar algunes de les accions de la novel·la *Jo confesso*, de Jaume Cabré, publicada el setembre del 2011, ha desvetllat l'interès per resseguir la presència dels indrets tonencs en les lletres catalanes.

PASSANT PER TONA O VENINT-HI

Comencem aquest recorregut literari amb una novel·la publicada el 1906: *Pilar Prim*, de Narcís Oller. Com que la protagonista i els seus acompanyants viat-

com munts de cendra apilats per un simun". El lector pot imaginar els turons testimoni característics del nostre paisatge. Un d'aquests "monticles [...] aplanats i atalusats com baluards de guerra" podria ser el Castell (indret literari que observarem més endavant). Canviem d'autor: ara el "paisatge barroc" d'Oller es transforma en uns "turons punxeguts que sobresortien dels camps" i que "semblaven d'un altre planeta". Aquestes paraules són de Matthew Tree, que va viure a Tona durant alguns mesos. A *Fora de lloc* (1996), la "primera novel·la mai escrita en llengua catalana per un angloparlant" (copiat de la contraportada d'aquest llibre), Tree hi va projectar vivències i paisatges coneguts, si bé difuminats, transformats. Els personatges de *Fora de lloc*, a diferència de *Pilar Prim*, hi baixen,

Cruïlla de la carretera de Barcelona a Vic amb el carrer de Joan Llusà. A l'esquerra, el mur de tancament de la torre Cascante (Foto M. Legaz - Arxiu Ramon Batllés)

gen en tren camí de la Cerdanya (el punt de partença és Barcelona), el narrador descriu els diversos llocs del recorregut. En passar per l'estació de Balenyà, parla d'un "paisatge barroc [...] entre monticles cendrosos, ara estriats com còniques petxines, ara aplanats i atalusats com baluards de guerra, els uns coronats de graciosos bosquets, els altres erms i polsosos

a l'estació de Balenyà: "el cel era de color taronja, ja, el sol es ponía darrere el pla que ens envoltava, i l'aire feia l'olor habitual de la comarca: d'herba, d'argila, de porcs i de fum llunyà".

Rafael d'Amat, baró de Maldà, en el dietari *Calaix de sastre*, explica una estada a Tona per passar la nit (en concret, al mas Taravau, que actualment pertany al

municipi de Balenyà): ell i acompanyants venien de Vic i, després del descans nocturn, s'enfilarien cap a Moià: som al 12 de novembre de 1808, el primer any de la Guerra del Francès. El baró de Maldà, en comptes de parlar d'olors –com Tree–, fa referència als sons: “Mitja hora de entrar la nit, que las campanas de la parròquia de Tona [probablement les de Santa Maria del Barri, o sigui, de Lurdes] ya repicàban y tocàban a festa –per ser demà, diumenge– dos de petitas, sent las dos grossas dalt en lo castell, entràrem a casa Trabau, a descansar allí dintre”. Parlava dels sons i, a l'endemà, de la boira: “A 7 horas hem eixit de aquella casa en Tona, y tan emboyrats llavoras, que així vèyam lo camí que comensàbam, per perdre'ns, y a tropezar y càurer del animal algú, trencar-s'i la nou del coll, casi no divisant los arbres, sent-nos cel y terra, tot una espessa boira.”

La boira pot influir de manera important en el caràcter dels personatges. El tonenc Abel Beltran, per presentar el protagonista de la narració *Camins* (guanyadora de l'edició del 1998 del premi Font del Ferro), ho assenyalava ben directament: “L'Andreu Peris havia nascut vint-i-set anys enrere en un petit poble mil·lenari d'una plana enclovallada per una espessa boira, que agrisa els matins fins ben arribat el migdia, i arrecerada pels murs naturals que constitueixen les muntanyes, els cingles i els congostos que l'envolten. Sens dubte, el clima i la geografia havien ajudat a conformar l'esperit poruc i conformista de l'Andreu. De fet, en Peris se sentia amenaçat per mil perills desconeguts cada vegada que havia de deixar enrere el congost i aventurar-se pels horitzons llunyans de les terres veïnes. Necessitava sentir que el món era petit i tancat per saber-se segur i protegit. Estimava la boira perquè li empetitia l'univers i l'amagava de tot i de tots.” Si en l'època del baró de Maldà, per arribar a Tona, calia un cavall o algun tipus de carruatge, el recurs més habitual de les darreres dècades és –ultra el tren i el desplaçament consegüent des de l'estació de Balenyà– l'automòbil. I un viatge de Barcelona a Tona en un sis-cents de tercera mà podia esdevenir, sens dubte, una mena d'aventura no exempta d'ironia:

“Li va costar Déu i ajuda, però quan la Sara va enllestir la feina més urgent, van acabar anant a Tona en un sis-cents de tercera mà que l'Adrià s'havia comprat quan

per fi havia pogut aprovar les pràctiques després de suspendre l'ela sis vegades seguides. A la Garriga van haver de canviar una roda: a Aiguafreda la Sara el va fer aturar davant d'una floristeria, hi va entrar i en va sortir amb un pom petit i preciós i el deixà al seient del darrere sense afegir cap comentari. I a la pujada de Sant Antoni, a Centelles, se'ls va posar a bullir l'aigua del radiador; però a part d'això, tot bé.

–És el poble més bonic del món -va dir-li, il·lusionat, l'Adrià, quan el sis-cents arribava a les Quatre Carreteres.

–El poble més bonic del món és bastant lletget -va respondre la Sara quan es van aturar al carrer de Sant Andreu i l'Adrià va posar, amb massa energia, el fre de mà.

–L'has de mirar amb els meus ulls. Et in Arcadia ego. Van baixar del cotxe i ell li va dir mira el castell, estimada. Cap aquí, cap amunt. És preciós, oi?

Ell va notar que estava nerviosa, però no sabia què fer per...

–L'has de mirar amb els meus ulls. Veus on hi ha aquesta casa tan lletja i aquella dels geranis?

–Sí...

–Aquí hi havia can Casic.”

L'Arcàdia d'Adrià Ardèvol, la veu protagonista de *Jo confesso*, és Tona. El paradís perdut de l'autor d'aquesta novel·la, Jaume Cabré, també ho és. Hi ha moments en què no sabem si parla el personatge o ho fa directament l'escriptor. Un exemple: Cabré, en algunes entrevistes, s'ha referit a la llibertat que trobava al nostre poble quan era un nen i hi venia a passar els estius, a diferència del poc marge de moviment permès pel pis de l'Eixample on vivia durant la resta de l'any. Aquestes paraules, en canvi, són d'Adrià Ardèvol: “pensar per què no em puc quedar a viure a Tona tota la vida [...], allà a l'indret màgic on pots embrutar-te els genolls sense que ningú et renyi”.

EL CASTELL

Un dels primers punts de referència tonencs és, sens dubte, el Castell. Ho raonava molt encertadament el mestre Enric Casassas (utilitzo un exemplar de 1943 de *Tona. Descripció històrica i geogràfica*): “De totes

TONA - 16 Camino de Lourdes y Castillo Edit. Foto Plá
 Un dels paisatges de la novel·la *Jo confesso*: Can Casic, un mas ara desaparegut que era situat a la falda del turó del Castell, prop del carrer de Sant Andreu (Foto Pla - Arxiu Ramon Batllés)

les muntanyoles [...], la més important és, segurament, la del Castell; no per la seva alçària ni per la seva extensió, sinó perquè s'alça majestuosa en la part nord-oest de la població, i ens ofereix una severa i característica silueta coronada per restes que constitueixen una petita acrópolis corresponent a un antiquíssim poblat."

Els personatges literaris no ignoren la importància del Castell. Adrià Ardèvol (que, en aparcar el sis-cents al carrer de Sant Andreu, feia alçar els ulls a la seva estimada Sara), en aquest passatge hi puja amb una altra acompanyant femenina:

"La Daniela i jo havíem enfilat pel camí del Barri fins a dalt del castell, com quan hi pujàvem amb gent gran que no volia trescar pel camí més costerut del davant. –Quina vista més immensa -va fer ella.

Davant l'ermita del castell, contemplaven la Plana, i l'Adrià va pensar en la seva Arcàdia, però només de manera fugaç [...].

Tona semblava un pessebre més que mai i l'Adrià no es va poder estar d'assenyalar cap avall:

–Can Ges.

–Sí. I can Casic.

Van caminar fins a la Torre dels Moros. A dins, cagarades i pixums. A fora, el vent i el paisatge. L'Adrià va seure a la vora de l'estimball per no perdre's el seu paisatge. [...]

Com que aviat es faria fosc, van començar a baixar. Pel corriol del davant, com a venjança, ell, amb passes llargues, menyspreant l'estimball, i ella, tot i la faldilla estreta, seguint-lo sense problemes aparents. La

lluna ja estava més alta quan arribaven al llindar dels arbres, a la vora del cementiri."

Per tant, pugem al Castell pel Barri, i en baixem pel dret, fins a les Feixetes (on hi havia el cementiri tonenc –enderrocat el 1971). Canviant d'història..., les passes ascendents dels protagonistes de la novel·la de Tree els porten a un lloc que, tot i les distorsions volgudes per l'autor, no deixa de fer pensar en el turó més representatiu del poble:

"El carrer s'havia convertit en una carretera d'asfalt, fortament inclinada. Vam passar unes cases soltes, algunes antigues, d'altres noves darrere les tanques de les quals lladraven gossos encadenats. Al cap de poc, les cases van deixar lloc a arbustos i a matolls. Esbufegàvem, ja. I en el moment que vaig dir:

–Falta poc.

La carretera es va convertir en un camí menys inclinat que ens va portar al cap de cinc minuts a un petit planell, al mig del qual hi havia una capella abandonada que tenia la teulada esfondrada.

–Ostres...

–El nostre únic monument històric, Paul."

Des d'aquest Castell un xic deformat, la vista panoràmica que ens ofereix *Fora de lloc* tampoc no sembla una fotografia del tot real quan enumera "les fileres de cases velles i noves, la plaça, el barri de rics indicat pel blau feble d'unes quantes piscines buidades fins l'estiu, i l'escola, amb un pati on jugava un eixam de nanos".

Aigua pudenta (2010), de l'escriptor tonenc Marc Capdevila, és una novel·la que té la nostra localitat –i, sobretot, un establiment de banys – per escenari. També hi trobem una pujada al Castell: correspon a una nit de Sant Joan de la postguerra. La imaginació i la subjectivitat són dos ingredients de la literatura: “Per damunt del cap, uns sortints de la mateixa pedra tova del camí feien formes singulars que en nits de lluna clara espantaven els més menuts. Cares d’ogres amb boques famolenques, fronts protuberants, ulls de difunt amb les conques buides i obscures [...].

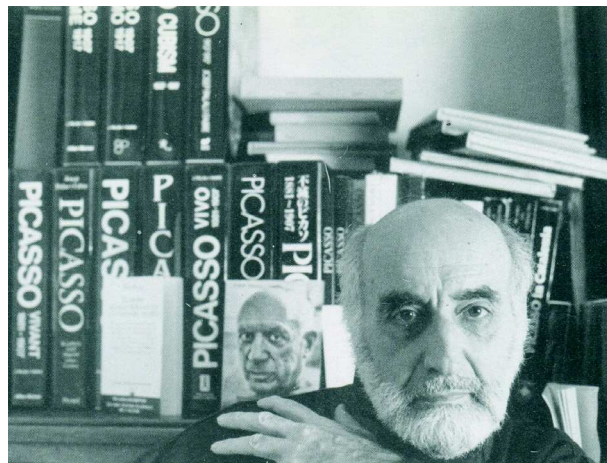
Després d’un parell de revolts de cent vuitanta graus, s’arribava al cim, on hom tenia la sensació de tornar a veure calcada, però en una escala ostensiblement menor, l’ermita de Lurdes. Aquesta, però, era encara més vella, encara més rústica, encara més romànica i més escaiguda. Coneguda com l’ermita del Castell, restava força ben conservada, a diferència del mateix castell, del qual tan sols restava, mig dreta, la torre de guaita. El prat que separava l’ermita de la torre era l’espai idoni per als aplecs i les celebracions de tot ordre a l’aire lliure.

A en Quel li agradava especialment l’absis menut, amb uns arcs cecs als quals no sabia veure cap utilitat. Tampoc comprenia per què les filades de pedres que formaven els murs laterals estaven disposades de biaix, cadascuna en el sentit contrari de la immediatament superior o inferior. A tres metres de l’absis, el terreny finalitzava abruptament en una cinglera que sovint era motiu d’esglai entre els desconexors del terreny.”

La literatura aporta comparances, metàfores, contrastos, hipèrboles, descripcions... per reconstruir allò quotidià. Li proposa mirades diferents, al lector, gràcies a aquesta mena de diàleg desigual iniciat en les pàgines d’un llibre.

TONA, LLOC D’ESTIUIG

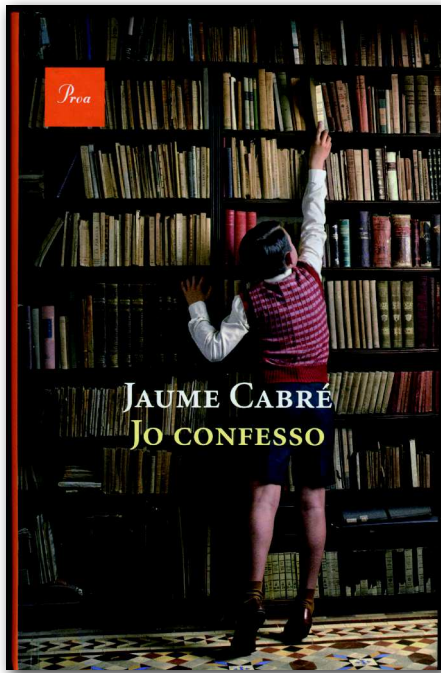
Hi ha alguns escriptors de renom que han vingut a prendre les aigües a Tona o que hi han estiuajat. El cas més conegut és el del poeta i dramaturg Joan Maragall, que l’any passat el *Llibre de Tona* va recordar.

Retrat de Josep Palau i Fabre (1917-2008), poeta, narrador, assagista i dramaturg barceloní, que havia estiuajat a Tona en la seva joventut (Foto Joan Corominas - GARCÍA FERRER, J.M. - ROM, Martí. Josep Palau i Fabre. Associació d’Enginyers Industrials de Catalunya. Barcelona 1993)

Jaume Cabré, com s’ha dit abans, també va passar estius al nostre poble. Hi afegirem un tercer nom: el del poeta, narrador, assagista i dramaturg barceloní Josep Palau i Fabre (1917-2008). Precisament, la seva primera experiència amorosa -reprimida sense miraments pels pares- va tenir lloc a Tona. Ho explica en les memòries titulades *El monstre*, escrites a mitjan anys vuitanta:

“Em veig encara en el moment precís que els meus pares contradiren el meu primer amor. Em veig estès sobre el llit de la meva cambra d’hotel, a Tona, reduït a la impotència. Durant els sis anys passats als ‘Hermanos’ m’havien domesticat, només m’havien ensenyat a obeir. Jo tenia catorze anys i era un noi obedient. Potser aquell amor salvatge, aquella foguerada inusitada, era la rèplica del meu cor a la meva mateixa mansuetud. En la meva indicible impotència, el meu desig més vehement era que els meus pares morissin. Desitjava la seva mort perquè era l’única manera, em deia, d’alliberar-me’n i de realitzar el meu amor, de poder-lo manifestar obertament, de poder-lo viure. No entrellucava cap altra possibilitat, cap escapatòria. Jo tornava feliç, de passejar per la carretera amb ella, amb Carmentxu. El meu pare era al dintell de la porta de l’hotel esperant-me, sever. Només va dir-me: segueix-me. Em conduí a la seva cambra, on hi havia la meva mare, que no digué res o a penes res, només em taladrava amb els ulls. El meu pare em va adreçar

Portada de la novel·la *Jo confesso*, de Jaume Cabré, publicada el 2011

una filípica, parlant-me de la meua actitud ridícula a la vista de tothom i amenaçant-me que si continuava per aquell camí aniria a Barcelona a buscar-hi els pantalons curts per fer-me'ls posar altra vegada i avergonyir-me, car aquell estiu –jo ja m'afaitava i era molt pilós– duia pantalons llargs per primera volta. L'amor se'm convertí en tabú, i en pecat.

Després he comprès que, aquell discurs, el meu pare el va fer atiat per la meua mare. [...] Li va fer cometre un acte que era del tot oposat a la seva manera de ser, a la seva naturalesa i a les seves conviccions.

Alguna cosa de tot això devia entrellucar el meu pare quan va decidir, per aquelles dates –era l'estiu del 1931, s'havia proclamat la República i es respirava l'enrenou en tots els ordres de la vida– treure'm dels "Hermanos" i dur-me a l'Institut Tècnic Eulàlia, que era un col·legi avançat, de nois i noies, pensant que això ajudaria a distreure'm.

Al cap d'un any, quan veia Carmentxu pel carrer, encara se'm segaven les cames i havia de fer un gran esforç per continuar caminant normalment. Aquest treball, dut a aquest extrem, no l'he experimentat mai més." Aquí el poble es manté silent, passiu. És només un decorat. Allò vertaderament important, i molt ben reconstruït, és l'acció que esdevé en l'interior del personatge.

Pel que fa als vincles entre l'estiueig a Tona i la creació literària, afegim-hi, com a anècdota, que en algunes obres s'ha utilitzat el recurs de mencionar el nostre poble com a lloc on, tan sols, algun personatge ha passat l'estiu; per exemple: en una escena d'*Una vella, coneguda olor*, de Josep Maria Benet i Jornet.

Però en la literatura recent, l'estiueig no amaga del tot el món agrari original. Ho veiem en Jaume Cabré, i també en Vicenç Villatoro, a *La dona a la finestra* (2005), novel·la subtitulada *El Born, 10 de setembre de 1714*. Després de l'entrada de les tropes borbòniques a Barcelona –escenari de bona part de la novel·la–, Eulàlia Sorribes, un dels personatges principals, amb la intenció de refer la vida després de la derrota, torna a la masia familiar de Tona.

TONA, SÍMBOL I CONCEPTE

És en la poesia on llocs com el Castell, i el poble en general, guanyen valor simbòlic. Mossèn Joan Colom, per a la sardana de la Ciutat Pubilla, va escriure un

Mossèn Joan Colom i Grau (1905-1991) amb el bisbe Ramon Masnou en una de les festes literàries de Cantonigròs (Foto Arxiu Ramon Batllés)

poema que començava amb aquesta estrofa:
"A l'entorn del Castell i de l'Ermita,
estrenyem-nos, tonencs, ben fort les mans;
celebrem, plens de goig, l'astruga fita
de la dansa que a tots ens fa germans."

El Castell i Lurdes esdevenien, doncs, el centre del petit univers local que el 1978 es confirmava com a referent sardanista.

"Al bell cim la bandera catalana
amb les barres de sang sobre camp d'or;
fem-la immensa i joiosa la sardana:
que, dansant, ens bategui fort el cor."

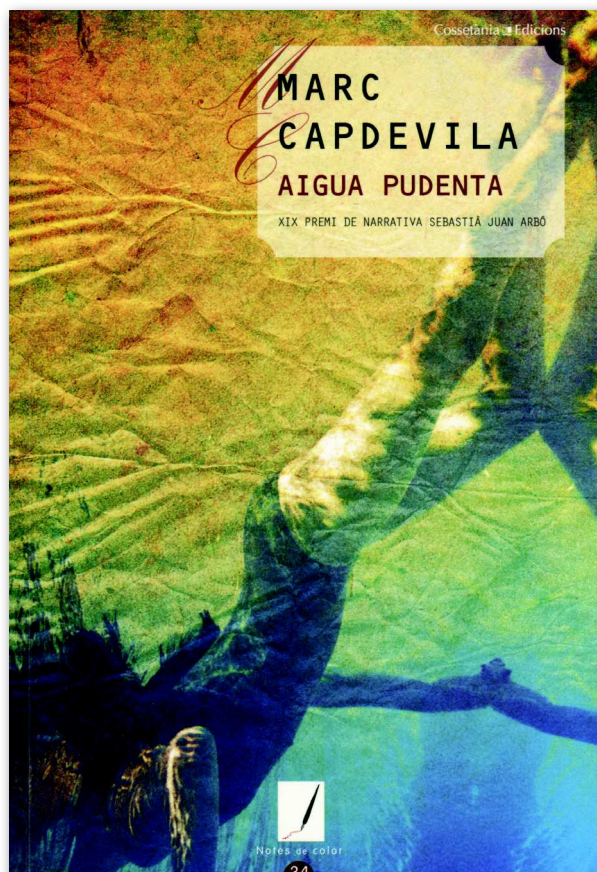
El Castell representava les arrels de la catalanitat. Pàtria i sardanisme: dos conceptes estretament units als anys setanta.

"Tu, repica, incessant, cloquer de Tona,
escampant llargament la teva veu:
que la senti ben forta tot Osona,
que la senti ben clara Barcelona,
que la sentim ben dolça a tot arreu!"

El poeta i sacerdot nascut a Santpedor va saber reflectir molt bé que, amb motiu del pubillatge de la sardana, Tona es convertia en el centre simbòlic de la catalanitat. En la darrera estrofa d'aquesta composició poètica, el petit univers local, per tant, necessàriament s'eixamplava.

Els versos de mossèn Joan Colom d'aquesta etapa, si els comparem amb d'altres d'anteriors, mostren una visió ben diferent de Tona. Una evolució de la mirada. Com que en haver de deixar Ripoll se sentia desterrat, no ens han d'estranyar gens aquests mots amargs que fan referència al lloc geogràfic on a mitjan anys cinquanta, a desgrat seu, se'l destinava (són del poemari *Sant Amand*, publicat l'any 1963):

"M'han dut a la terra plana,
tota sutzor, tota llim.
M'han dut a terra secana,
jo que estimo la fontana
que degota prop del cim."

Portada de la novel·la *Aigua pudenta*, de Marc Capdevila, publicada el 2010

Si als anys cinquanta, a causa de la sofrença, Tona era la "terra plana", o sigui, l'antítesi dels llocs pirinencs que tant estimava, vint anys més tard, com hem vist, esdevindria símbol sincer de catalanitat.

Una darrera pinzellada poètica que es podria recordar és la que hi ha gravada al plafó de la sala de plens de l'ajuntament. El 2001, en la celebració dels 600 anys del carreratge, l'entitat local Dèria d'Art va preparar-lo, aquest plafó commemoratiu:

"Creix d'esforços compartits,
el poble,
cruïlla de camins
d'ahir
i de demà."

Aquests versos d'aparença simple presenten el poble com a cruïlla en l'espai i, alhora, cruïlla en el temps. Com a obra col·lectiva mai acabada. Un poble sempre se'ns presenta com a quelcom inacabat. Com la poesia. Com la literatura. Quelcom inacabat pels autors i pels lectors.